

UOT 377.

*Sevda Hidayət qızı Axundova,
Xəzər Universitetinin fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertantı*

KOLLECLƏRDƏ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN YARADILMASI

*Sevda Гидайет гызы Ахундова,
диссертант по программе доктора философии университета «Хазар»*

СОЗДАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ В КОЛЛЕДЖАХ

*Sevda Hidayet Akhundova,
doctorial student in the programme of a Ph.D
“Khazar” University*

ESTABLISHING THE INNOVATION SYSTEM IN COLLEGES

Xülasə: Məqalə “innovasiya” anlayışı ilə oxşarlıq təşkil edən "yenilik", "yaradıcılıq" və "ixtira" kimi anlayışların struktur elementlərini təhlil edir, onlar arasındakı bəzi fərqli xüsusiyyətləri göstərir. Eləcə də, burada innovasiyaların mürəkkəb və kompleks təbiəti təhlil edilmişdir.

Müəllif kolleclərdə innovasiyaların spesifik xüsusiyyətə malik olması ilə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirməyə çalışmışdır.

Tədqiqatda innovasiyaların kollec tipli müəssisələrdə həyata keçirilməsinə dair yol xəritəsi təklif edilir, innovasiyaların mərhələləri və maliyyə implikasiyaları təhlil edilir.

Məqalədə innovasiyaların həyata keçirilməsini zəruri edən amillər göstərilmiş və bütövlükdə, kolleclərdə innovativ yeniliklərin tətbiqinin gücləndirilməsi üçün bəzi təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *innovasiya, təhsildə yenilikçilik, təhsildə innovasiyalar, innovasiyaların strukturu, innovasiyaların xarakteri*

Резюме: Статья анализирует понятие «инновации» и связанные с ним слова «новизна», «креативность», «открытые» и показывает некоторые элементы различия включенных в их контент-структуры. Она указывает на сложный характер инноваций и проблемы их применения. Автор пытается пролить свет на проблемы инноваций в образовательных колледжах, их особенности, присущие этим типам учреждений. Исследование подчеркивает реальную «дорожную карту» для внедрения инновационных функций в образовательных организациях колледжа, их типологические разнообразия и этапы финансовых импликаций. Исследование рекомендует некоторые необходимые измерители для активизации положения дел в целях стимулирования инновационных тенденций в этих организациях.

Ключевые слова: *инновация, новизна в образовании, инновации в образовании, структура инновации, характеристики инновации*

Summary: The article analyses the notion of “innovation” and the related words “novelty”, “creativity”, “invention”, and shows some differences of the elements included into their content structure. It discusses the complex nature of innovations and the issues related to their application.

The author tries to shed light on the problems of innovations in educational colleges, their specific nature inherent to these types of institutions.

The research underlines the related road map for the implementation of innovative features in the colleges, their types and the stages of financial implications.

The paper recommends some necessary measurers to reactivate the state of affairs for boosting the innovative trends in these organizations.

Key words: *innovation, educational novelty, educational innovation, structure of innovation, characteristics of innovations*

Hazırda “innovasiya”lara həsr edilmiş tədqiqat işlərinin sayının getdikcə artmasına baxmayaraq, bu konsepsiya ilə oxşarlıq təşkil edən “yenilik”, “kəşf”, “ixtira”, “yaradıcılıq” və sair kimi sözlərin anlayış aparatı və demarkasiya xətləri hələ də qaranlıq olaraq qalır. Bəzi hallarda bu sözlər uyğun olmayan məzmununda işlədilir və ya mədəniyyətin yeniliyinə imkan yaradan şərtlər düzgün və yaxşı anlaşılmır.

Biz bu məqalədə terminoloji fərqlər, eləcə də pedaqoji yönlü kolleclərin innovativ idarə olunmasının üstünlükləri, bu təhsil müəssisələrində innovasiya sistemini yaratmağın xüsusiyətləri kimi məsələləri araşdırmaq və təhlil etmək niyyətindəyik. Məqalə qarşıya qoyulan bütün məsələlərin tamamilə və axıradək aydınlaşdırılmasına iddia etmir.

Azərbaycan hökuməti və Azərbaycan Respublikası təhsil nazirliyi kolleclərin inkişaf etdirilməsi üçün bir sıra qanun və qərarlar qəbul etmiş və bu sahənin yenidən qurulması üçün xeyli səmərəli işlər aparılır. Bunların bir neçəsini göstərməklə, bu sahənin önəminə diqqəti yönəltmək istərdik:

1. Azərbaycan Respublikası təhsil nazirliyinin 28 iyun 2000-ci il tarixli “Orta ixtisas təhsili müəssisələrində ümumi orta təhsilin həyata keçirilməsi” haqqında 46-11-2614/16 nömrəli təlimat məktubu;

2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 26 avqust 2002-ci il tarixli “Orta ixtisas təhsili müəssisələri şəbəkəsinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 140 sayılı qərarı;

3. Azərbaycan Respublikası təhsil nazirliyinin 20 fevral 2008-ci il tarixli “Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində istehsalat təcrübəsinin təşkili və keçirilməsinə dair” 46-11-1014/17 nömrəli qərarı;

4. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 19 sentyabr 2008-ci il tarixli “Ali (orta ixtisas) təhsili müəssisələri tələbələrinin ixtisas üzrə təcrübəsinin keçirilməsi haqqında Əsasnamə”nin təsdiq edilməsi haqqında 221 nömrəli qərarı;

5. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 23 aprel 2010-cu il tarixli “Orta ixtisas təhsili pilləsinin dövlət standartı və proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında 76 nömrəli qərarı;

6. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 22 sentyabr 2010-cu il tarixli monitorinqin keçirilməsi haqqında 1249 nömrəli qərarı;

7. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 10 oktyabr 2012-ci il tarixli “Orta ixtisas təhsilinin dövlət standartı və proqramı”nda dəyişikliklər edilməsi haqqında 221 nömrəli qərarı və digərləri.

İnnovasiya anlayışının aydınlaşdırılması ilkin vacib hesab edilən cəhətlərdəndir. Birincisi, yaradıcılıq və sahibkarlıq kimi əlaqəli konsepsiyaların anlayış aparatı ilə müqayisələr aparmaq və yenilik anlayışını aydınlaşdırmaq lazım gəlir. “Yaradıcılıq yalnız elm və incəsənətdə mövcud deyildir (MacKinnon -1962, Torrance-1971, Feist və Gorman, Sternberq və Lubart 1996). O, həm də gündəlik problemlərin həlli üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir (Wallas 1926, Cropley 1990, Mumford və bagqaları 1991, Runco 1994). Latınca “creo”, olan bu söz – ingiliscə “create”, “creativity” və ya Azərbaycanca – “yaratmaq”, “yaradıcılıq” mənalarını verir, insanların sosial-psixoloji və ontoloji strukturunda xüsusi mahiyyət daşıyır.” [1, s.62]

Müxtəlif vaxtlarda insan yaradıcılığına dair aparılmış tədqiqatlar fərqli paralellər aparmaqla müxtəlif nəticələrə gəlmişlər. Bu təcrübələr əsasən yaradıcılıq və təxəyyül, motivasiya və insan yaradıcılığı, rifah və yaradıcılıq, insan yaradıcılığının yüksəldilməsi yolları və sair kimi konseptual məsələlərdə cəmiyyətin inkişaf etdirilməsində (o cümlədən pedaqoji kolleclərdə - innovativ amillərin inkişafında- S.A.) mühüm rol oynamışdır. [1, s. 63]

Yeniliklərə dair minlərlə kitab, məqalə və məruzələr arasında bir sıra tərifi və mülahizələr mövcud olsa da (Baregheh, Rowley & Sambrook, 2009), bu, işin hələ başa çatdırılması məqamına gəlmir, çünki yaradıcılıq və yenilik arasında bir sıra fərqli cəhətlər mövcuddur. Məsələn, yaradıcılıq yeni işlər düşünmək anlamında olduğu halda, innovasiya yeni işlər görməkdir. Demək, koqnitiv proses praqmatik iş əmsalı ilə müxtəlif vəsilələri təşkil edir. Lakin sual olunur: Belə bir fərqlilik kifayətdirmi? Yoxsa yaradıcılıq və innovasiya anlayışları bu təriflərdən daha mürəkkəbdir? Biz bu anlayışları müəyyənləşdirmək üçün əlavə dəqiqliyin tələb olunduğunu düşünürük; əks halda, onlar əhəmiyyətsiz həddə çatacaq qədər ikimənəli ola bilərlər. Belə olan

halda, innovasiya anlayışı reklamçılar və marketing mütəxəssisləri tərəfindən daha tez-tez istifadə olunduğu üçün boş bir istilah kimi istifadədən çıxarılmaya doğru gedərdi.

Qərb qaynaqlarında innovasiyaların tətbiqi məsələlərinin imkanı daha çox, əsasən ideoloji, xüsusi iqtisadi və fəlsəfi vasitələrə xidmət etmir. Rusiya innovasiya təcrübəsinə gəldikdə isə, bu daha çox onun Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) payını təmin edən dövlət prioritetinin elm kimi, elmi-texniki potensialının inkişafına xidmət edən universal qanunlar kimi təqdim edilir. Digər Qərb mənbələri isə innovativ texnologiyaları "fəlakətin miqyası," idarəetmənin mümkünsüzlüyü, çatışmazlığı və dağınıqlığı", "cəmiyyətin psixoloji məyusluğu" kimi ekstra-iqtisadi reallıqlar kimi qiymətləndirilir. Belə bir yanaşma innovasiyalara xaotik və deviant elm səciyyəsi və etiketləri qoşmaqla diqqəti cəlb edir. Bu tezis düzgün daxili təhsilin, elmi mədəniyyətin və təfəkkürün təşəkkülünün müsbət amillərini yalnız kvazi və iqtisadi stimullarla eyniləşdirir. Məlumdur ki, bu hallarda, intellektual potensialdan istifadə çətinləşir, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın yaradılmasına kölgə salınır. Qeyd etmək lazımdır ki, bəlağətli səslənsə belə, insan təbiəti çoxölçülü olduğundan, innovativ ideyaların tətbiqinin "örtük" gücü elə onun "kosmik kostyumuna" çevrilməkdədir. İnnovasiyaların məntiqi və empirik, sayentometrik, neopozitivist, postpozitivist, fenomenoloji, ehtimallıq, sahələrarası, tarixi və aksioloji, prak-sioloji, rekonstruktivist, prosoqrafik, epistemoloji, dekonstruktivist və digər aspektlərinin tədqiqi problemə və onun tətbiqi məsələlərinə yanaşmada sosial-fəlsəfi konsepsiyanın vahid və sistemli həllini gözləyən imperativ metodologiyasının işlənməsini zəruri edir.

Birincisi, innovasiyanın struktur elementlərinin araşdırılması və onun mahiyyətinin təyin olunması yalnız onun təşkilat səviyyəsində tətbiqinin vacibliyini vurğulamır; o, eyni zamanda, verilən sahədə innovasiya anlayışının, məhsulun və ya prosesin innovativ hesab olunması vacibliyini təfərrüatlı izah edir. Bundan əlavə, heç bir yenilik və ya proses "yayılmı" mərhələsindən keçməyincə və müəyyən bir sahəyə fərqli bir təsirə malik olmayınca, innovativ adlandırılıla bilinməz. [2] Yeri gəmişkən, ABŞ-ın kommunikasiya üzrə alimi, sosioloq Everet Rocers (6 Mart,

1931 – 21 Oktyabr, 2004) "innovasiya" və "texnologiya" anlayışlarını eyniləşdirirdi. [3] O, eyni zamanda, innovasiya və kəşflər (ixtiralar) arasındakı fərqləri də belə izah etmişdi: "İxtira yeni bir fikrin aşkar edilməsi və ya yaradıldığı prosesdir", lakin yenilik mövcud bir fikrin istifadə prosesidir." [2, səh.181] Rogers mövzuya dair müzakirəni davam etdirərək qeyd edir ki, yenidənixtiralar da baş verir və bu zaman onlar daha çox sürətli bir yenilik kimi qəbul edilir və institutionallaşdırılır, texnologiyalar isə yenidən qurulmaya açıq qalırlar. [3, s. 17]

İkincisi, innovativ iqlimin təşviqi insanların müxtəlifliyini, səriştələrin və şəxsi fikirlərin çoxluğunu nəzərə almalıdır. Xarici mükafatlardan çox daxili motivasiyaya daha böyük önəm verilməlidir. Təbii olaraq, pedaqoji kollec və ya universitetlərdə çalışan fərdlərin müstəqilliyi, alimlərin və yaradıcılığın təşviq edilməsi, novatorluq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsində maraqlı olan digər rəhbərlər üçün də vacib hesab edilir.

Üçüncüsü, pedaqoji yönlü kolleclərdə innovativ idarəetmə məsələsində kollektivdə sağlam mənəvi-psixoloji mühitin yaradılmasının böyük önəm kəsb etməsidir. Bu cəhət nə üçün vacib hesab edilir və onun innovasiyalı idarəetmədə rolu nədən ibarətdir? Apardığımız müşahidələr göstərmişdir ki, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə kommunikasiya axınının idarə edilməsi təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsi ilə birbaşa əlaqədardır. Pedaqoq-pedaqoq və rəhbər-pedaqoq münasibətlərinin nə dərəcədə harmonik olması və bir-biri ilə dağıdıcı konfliktlərdə olmaması innovativ idarəetmədə öncədən nəzərə alınmalı olan bir məsələdir. Təcrübə və təhlillər göstərmişdir ki, sağlam atmosferdə çalışan kollec heyətinin daha müasir üsullarla idarə edilməsi, hətta bəzi hallarda insan faktoru olmadan müasir texniki vasitələri tətbiq etməklə elmi-pedaqoji və tərbiyə məsələlərinin nəzarətdə saxlanılması, vaxtaşırı əvəzlənən və keyfiyyətə kollektiv nəzarət sistemini formalaşdıran və təkmilləşdirən sinergetik sistemlərin tətbiqini asanlaşdırır və nəticədə mümkün edir. Bu cür innovativ idarəetmə metodları pedaqoji heyət və digər personalın rotasiya üsulu ilə keyfiyyətə kollektiv nəzarət formasının tətbiqini əlçatan edir; yəni, necə deyərlər, kollektivi elə onun özü ilə də idarə edilməyə başlayır. Bu, xüsusilə, kiçik

sayda pedaqoji heyətə malik olan kolleclər üçün yeni innovativ idarəetməyə yol açan mühüm önləyici şərait yaradan amildir.

Əlbəttə, son vaxtlar qarşılıqlı dərslənmələrin, açıq seminar və dərslərin keçirilməsi, onların qiymətləndirilməsi və yekun hesabatların hazırlanması, zəruri olan elmi-metodiki tövsiyələrin verilməsi zamanı hazırda geniş istifadə olunan ənənəvi üsullardan – şəxsi iştirakçılıqdan və insan amilindən, geniş istifadə olunur. Lakin, bu üsulun yaratdığı çətinliklər də mövcuddur. Belə ki, keyfiyyətə nəzarət sisteminin həyata keçirilməsi zamanı, xüsusilə pedaqoji heyətin “potensial boş dərslər pəncərə”sinin olmaması çox vaxt tərəflər arasında mühüm maneələrdən birinə çevrilir. Lakin müşahidə kameralarının yaddaşından bu proseslərin sonradan izlənilməsinin mümkün olması faktı bu sahədə xeyli sayda qarşıya çıxacaq problemlərin həllinə köməklik göstərir və son nəticədə keyfiyyət nəticələrini hamı üçün və həmişə əlçatan edir.

Bu sistemin kollektivdaxili proseslərdən başqa, kollektivdən xaric proseslərdə də - valideynlərlə qurulan təmaslarda da istifadə edilməsi nüfuz və vaxt baxımından keyfiyyətə daha optimal üsullarla nail olmağın digər bir səmərəli vasitəsi hesab edilir.

XX əsrin son onilliklərindən hal-hazırədək insan cəmiyyətində sürətli dəyişikliklər baş vermişdir. (Bütün bu dəyişikliklərin əsası innovasiya ilə əlaqədardır). Elektronika, radiofizika, optik elektronika, lazer texnologiyaları, müasir materialşünaslıq, kimya və kataliz, müasir aviasiya və kosmonavtika sahələrində əldə olunan bir sıra texnoloji və fundamental ixtiralar və kəşflər, müasir informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi, mikro və makroelektronika sahələrindən alınmış nəticələr, habelə nanotexnologiyalar elmtutumlu məhsulların yaranmasına səbəb olmuşdur. Belə məhsulların alınmasını təmin edən vasitələr elmtutumlu texnologiyalar adlandırılır. Elmtutumlu texnologiyalardan istifadə edilməsi iqtisadi inkişafın yeni bir istiqamətinin - “İnnovasiya yönlü iqtisadi inkişafın” – yaranmasına səbəb olmuşdur.

İnnovasiya yönlü inkişaf modeli öz yüksək səmərəliliyini dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin elm və təhsil sisteminə, onların idarə edilməsində artıq sübuta yetirmişdir. Odur ki, innovasiyanın sürətləndirilməsi son onilliklərdə bir

sıra yeni xüsusiyyətlər kəsb etməyə başlamışdır. Bu keyfiyyət dəyişiklikləri elm, təhsil, texnika və istehsalın qarşılıqlı təsiri sferasında yaranmağa başlamışdır. İlk növbədə bu özünü innovativ yeniliklərin idarəetməyə tətbiqi müddətinin kəskin sürətdə azalmasında göstərdi. Belə ki, elmi kəşflərin və ixtiraların istehsalat tətbiqinin orta müddəti 1885-1919-cu illərdə - 37 il, 1920-1944-cü illərdə - 24 il, 1945-1964-cü illərdə - 14 il, təhsil sahələri də daxil olmaqla ən perspektivli yeniliklər isə müasir dövrdə 3-4 il təşkil edir. Beləliklə, elmi yeniliklərin pedaqoji yönlü kolleclərdə tətbiqinə başlanılması həmin müəssisələrdə yeni idarəetmə funksiyasının iş düşməsinin başlanğıcı hesab edilə bilər. Heç kimə sirr deyildir ki, bu cür tətbiqlərin geniş miqyasda işə salınması pedaqoji yönlü kolleclərdə innovativ idarəetmədə bir sıra yeni cəhətlərin öncədən nəzərdə tutulmasını ehtiva edir. Biz onlardan bir neçəsini artıq qeyd etmişik. Lakin bununla bağlı aşağıda göstərilən digər məsələlərin də pedaqoji yönlü kolleclərdə nəzərə alınması xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

1. Digər tip kolleclərdən fərqli olaraq, pedaqoji yönlü kolleclərdə elmlə istehsalatın qarşılıqlı təmaslarının nəticələri dərhal gözlə görünən və ölçülə bilən deyildir. Odur ki, hal-hazırda yeni elmtutumlu texnologiyaları istehsalda mənimləyən kollec tipli müəssisələr dünya bazarlarında rəqabət apara bilmək üçün maddi texniki imkanlarının nəticələrini dərhal nümayiş etdirə bilmək imkanı qazandığı halda, pedaqoji yönlü kolleclər bunu yalnız öz potensialları kimi nümayiş etdirə bilərlər. Lakin, bu heç də o anlama gəlmir ki, həmin nəticələr sonradan “predmetlərə parçalanma prosesi”, “yeni innovativ hissələri” meydana gətirmə potensialından məhrumdur. Belə ki, istənilən bir innovativ ideyanın, elmi yeniliyin həyata keçirilməsinin müxtəlif səbəblərdən ləngiməsi mümkündür, lakin bu yeniliklərin qarşısının tamamilə alınması müşküldür.

2. Digər məsələ, elm və istehsalat yönlü kolleclərdən fərqli olaraq, pedaqoji yönlü kolleclərə investisiya axını ekstrinsik meyillərlə bağlı olduğundan, yəni bu müəssisələr sponsorlar və digər qurumlar tərəfindən maliyyə ayırmalarında faktiki məhsulun gözlə görünməməsi səbəbindən o qədər də aktiv görünə bilməməsi, innovativ idarəetmənin vacibliyi bir daha önəm kəsb edir.

Innovasiyalarla idarəetmə kadr ixtisarlari na da yol açə bilər. “Kollec heyəti və əlaqəli icma pedaqoji yönlü kolleclərdə bu cür ixtisarlari necə qarşılıyar?”. “Bu innovasiyalara münasibətdə “pozucu” siması formalaşdırırmı?”. Deməli, elmi yeniliklərin, metodların, diqital və elmtutumlu texnologiyaların pedaqoji prosesə və idarəetməyə tətbiqi, pedaqoji yönlü kolleclərin innovasiyalı idarədilməsində sosial-psixoloji hazırlıq məsələlərini bu müəssisələrin inkişaf strategiyasının işlənilməsində nəzərə alınmasını çox vacib edir. Yeri gəlmişkən, strategiyanın seçimi çox riskli bir işdir. Bu sahədə buraxılan cuzi səhv çox inzibatçılıqlara səbəb ola bilər. Odur ki, alimlərin və mütəxəssislərin bu işlərə cəlb edilməsi zərurəti vacibdir. Pedaqoji yönlü kolleclərin tərkibi istehsalat və sənaye yönlü kolleclərdən fərqlidir və birincidə innovasiyanın son nəticələrə təsiri dərhal hiss olunmur, odur ki, innovasiyaların kadr ixtisarı ilə bağlı nəticələri də çox azdır. İnnovasiyanın rolunu daha dərinədən dərk etmək üçün tanınmış alim P. Drukerin dediyi bir kəlamı yada salmaq kifayətdir: “Konkret sözlərlə ifadə etsək bu, ənənəvi zaman çərçivəsindən imtina edərək, gələcək “inkişafa” aparən “tədqiqatların” üstünlük kəsb etməsidir. Yenilikçi təşkilatlar bu prosesi funksional bir bacarıq və ya bu bacarığın bir hissəsi hesab edirlər ki, bu da yeni bir iş və ya inkişaf prosesi sayılır. Bu alətlərin hər hansı birinin hər hansı şəkildə innovasiyaya cəlb edilməsi əvvəlcədən müəyyənleşmiş, əksinə, onlar vəziyyətin və zamanın məntiqinə əsaslanır”. [4] Beləliklə, iqtisadiyyatı bir kənara qoyaraq, hazırkı dövrdə ən maraqlı və sonunun öncə görünməsi çox arzu olunan məsələlərdən bir neçəsini sadalasaq, təhsil və innovasiyanın qarşılıqlı əlaqələrinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunun şahidi oluruq. Bu əlaqələrin həyata keçirilməsində aşağıdakı önəmli cəhətlərin nəzərə alınması mühümdür:

- Hansı təhsili almaq lazımdır - orta məktəb, kollec və universitet, yoxsa sadəcə peşə təhsili?

- Təbiət və humanitar elmlər arasında qarşılıqlı əlaqələrin mövcud tendensiyası necədir və onlar hansılardır?

- Müasir təhsil verən məktəb nə deməkdir və bu model nələri ehtiva edir?

- Riskləri həmişəmi və necə qiymətləndiririk?

- Elmlərin inkişafına eyni bucaqdanmı baxmaq lazımdır və yaxud burada fərqli cəhətlər mövcuddur? Buna bənzər digər maraqlı düşüncələr də mövcuddur.

Sonsuz görünən suallar cavab tələb etdikləri kimi, bu cavabların əsaslandırılması məsələləri də önəm kəsb edir. Hazırda biz çox az hallarda “nələr baş vermişdir?” üzərində düşünürük, əksinə, “nələrin baş verməsi gözlənilir?” kimi sualları daha çox cavablandırmağa çalışırıq, çünki insanların həyatını daha da asanlaşdıraraq, onların təhsil və fəaliyyətinin digər növlərini daha optimal şəkildə əlçatan edə biləcək sistemlərin tətbiqinin getdikcə daha geniş vüsət alması, təhsil fəaliyyətində pragmatik metodların daha üstün qiymətləndirilməsi zərurətini yaratmışdır.

Təhsildə innovasiya sisteminin tətbiqinin xeyli faydalı olması məsələsi artıq heç kimdə şübhə doğurmur. Biz bu istilahu ona görə sistem adlandırırıq ki, o yalnız təkə izlə olunmuş bir hərəkəti deyil, bütöv biliklər kompleksini əhatə edir; yəni innovativ üsulla dərs demək, həm də idarəetmə məsələlərini ehtiva edir, bu isə öz növbəsində maliyyə və digər sahələrin köməklili ilə həyata keçirilir və sair. Əslində, bu gün elə bir şərait yetişmişdir ki, müasir cəmiyyətin bütün sahələri, eləcə təhsilin keçirdiyi transformasiya prosesləri ənənəvi sosial idarəetmə böhranının mürəkkəbləşdiyi bir dövrə təsadüf edir və araşdırmağa çalışdığımız kolleclərdə innovasiyalar həm də onların tətbiqi məsələlərinin istiqamətinə təsir edir. Beləliklə, *bir tərəfdən sistemli böhranın yaşanması, sistemli anotomiyanın faktı çevrilməsi, digər tərəfdən isə ənənəvi üsulların artıq işə yaramaması* yeni insanın təlim və tərbiyəsinin qurulmasında hamı tərəfindən məqbul hesab edilə biləcək yenilikçi mexanizmlərin meydana gəlməsini zəruri edir. Bu yeniliklər bir tərəfdən iqtisadi yüksəlişlə bağlı olsa da (təkbiz olunmazdır ki, iqtisadiyyat həmişə üstqurumun müəyyənleşdiricidir), bu, eyni zamanda, bilik və təhsilin keyfiyyətindən də asılıdır. Təbii olaraq, bu qarşılıqlı əlaqələrə təsir edən çoxsaylı digər amillər də mövcuddur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası müasir təhsil sisteminin formalaşdırılması və elmi potensialın və innova-

siya fəaliyyətinin dəstəklənməsi kimi məsələlərdə müasir çağırışları yetərincə işıqlandırmış və bu sahədə görüləcək işləri hərtərəfli səciyyələndirmişdir. Sənəddə qeyd olunur ki, “uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək, “bilik iqtisadiyyatı”-ni formalaşdırmaq, elmtutumlu texnologiya, məhsul (işlər, xidmətlər) yaradılmasını sürətləndirmək məqsədi ilə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən birini təşkil edəcəkdir. Bununla əlaqədar olaraq, elmin inkişafı yerli xüsusiyyətlər və global meyillər nəzərə alınmaqla prioritetləşdiriləcək və mütərəqqi dünya elminə səmərəli inteqrasiya prosesi davam etdiriləcəkdir. Elmi infrastruktur təkmilləşdiriləcək, elmin maddi-texniki bazası müasirləşdiriləcək və bu sahədə informasiya təminatı sistemlərinin elektron formaya keçirilməsi təmin ediləcəkdir.” [4]

Aparduğumuz müşahidələr göstərmişdir ki, hazırkı təhsil sistemi kompleksində Azərbaycanda müasir dövrün kolleclərinin öz funksiyalarını həyata keçirməsi işində innovasiyaların təlim və tərbiyə işlərinə, tələbələrin biliklərinin qiymətləndirilməsinə tətbiq olunan ənənəvi üsullarda bir sıra çatışmazlıqlar mövcuddur. Çünki maliyyə vəsaitlərinin ayrılmasına və bəzi önləyici tədbirlərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, bu mövcud resurslar köhnə, vaxtı keçmiş 30-50-ci illərin üsullarından istifadə etməklə çalışırlar.

Digər tərəfdən, kolleclərə dair elmi tədqiqat işləri, xüsusilə bu müəssisələrdə innovasiyalı idarəetmə məsələlərinə aid araşdırmalar çox az aparılır. Zənnimizcə, pedaqoji yönlü kolleclərdə innovasiyaları daha da genişləndirsək, onların nəzəri və tətbiqi məsələlərini tədqiq etsək və onları düzgün idarə etsək, bu pedaqoji prosesə müsbət təsir edər. Bu zaman aşağıdakı fəaliyyətlərin öncədən həyata keçirilməsi, yəni önləyici tədbirlərin görülməsi gələcək müvəffəqiyyətlər üçün əsaslı nəzəri zəmin yaratmış olardı:

1. İnnovasiya resurslarının müəyyən edilməsi və onların əvvəlcədən hansı funksiyalarla bağlı olmasını və onlara son nəticədə necə təsir edəcəyini əvvəlcədən düşünmək;

2. İnnovasiyaların hansı yeni davranış modellərinə və resursların yenidən təşkil olunmasına səbəb olacaq ehtimallarını aydınlaşdırmaq, ixtisarlar, hibrid və çoxsahəli təşkilati strukturların meydana gəlməsini düşünmək;

3. İnnovasiyaların düzgün idarə olunması üçün onların maliyyə resurslarını əvvəlcədən müəyyən etmək;

4. Tətbiqi nəzərdə tutulan innovasiyaları pedaqoji heyətlə qabaqcadan koordinasiya etmək;

5. Yeni profillərin pedaqoji kollec heyəti və yerli icma üçün maraqsız görünə bilməsi ehtimalını nəzərə almaq;

6. Ənənəvi - konservativ (mühafizəkar) pedaqoji modellərin yeni innovasiyalara münasibətdə üstünlük təşkil edə biləcəyi ehtimalını öncədən təhlil etmək.

Kolleclərdə təhsil innovasiyalarının xüsusiyyətləri və idarə edilməsi

Kolleclərdəki yeniliklər üçün fikirlərin yaranması onların qəbul edilməsi, uyğunlaşdırılması, investisiya və patentləşdirilməsi daxil olmaqla çoxtərəfli idarə mərhələlərini əhatə edir. Bu mərhələ bir tərəfdən marketing və ya pedaqoji səmərəliklə bağlıdırsa, digər tərəfdən idarəetmə proseslərində konseptual inkişafı nəzərdə tutur. İqtisadi və təmiz sənaye innovasiyalarından fərqli olaraq, bu sahədə inkişaf etmiş təhsil yeniliklərinin bir sıra xüsusiyyətləri vardır. Təhsil yenilikləri daha çox: (1) korporativ, tədris və təlim proseslərinin eksklüziv nümunələrinə bənzəyir; (2) kollektiv olaraq tələbələrin bilik və bacarıqlarının müxtəlif səviyyələrdə olması səbəbindən daha çox dəyişən və individual xarakterə yönəlir; (3) kolleclərdə tələbələrin bilik və bacarıqlarının müxtəlif səviyyədə qiymətləndirilməsində təhsil idarəçiləri qanəddici olmalıdır; (4) xarakterinə görə təhsildə innovasiyaların çoxölçülü olması onun adətən qəbul edilməsi, həyata keçirilməsi və icrası üçün vacib olan qruplarda tətbiq olunması mərhələlərindən keçməlidir; (5) müxtəlif yaş qruplarında tətbiq məsələləri öz xüsusiyyətləri ilə fərqlənir; (6) əvvəlcədən təyin edilmiş mühit üçün onun hazır istifadə olunub oluna bilməməsini müəyyən etmək (praktikada bəzi faktiki yanlışlıqlar üzə çıxıb bilər).

Bütövlükdə kollec təhsilinin inkişaf etdirilməsi üçün, innovasiyaların faydalılığı tədqiqatda texnoloji yeniliklərdən praqmatik və səmərəli istifadə üsullarını ehtiva edir. Əks təqdirdə, müqayisəli şəkildə alınmış tədris yenilikləri, texnogen əsaslandırılmada təhsil parametrlərinin yaxşılaşdırılmasına kömək etməyə də bilər.

Azərbaycanda kollec idarəçiliyinin vacib xüsusiyyətlərinə nəzər salmaq da vacib məsələlərdəndir. Bu tip məktəb direktorlarının təhsilləri əsasən Sovetlər dövründə (o zaman Azərbaycan Respublikasında Magistr - MA, MSc, MBA təhsil səviyyələri mövcud deyildi) ali təhsilin bakalavriat pilləsi üçün nəzərdə tutulmuş 4-5 illik təhsil ilə məhdudlaşdı. Hazırkı subbakalavriat daha çox texnikumlar formasında fəaliyyət göstərirdi. Doğrudur, sonrakı dövrdə təhsili davam etdirilməsi üçün təkmilləşdirmə kursları, tədqiqatlar üçün aspiranturalar da mövcud idi və 90-cı illərin əvvəllərində təhsil islahatlarından sonra Magistratura təhsili ali təhsilin yeni pilləsi kimi rəsmi surətdə qəbul edildi. Buna görə, Sovet dövründən 5 illik təhsil alan BA dərəcəsi olan rəhbərlər avtomatik olaraq magistratura dərəcəsinin müvafiq sahəsinə ekvivalent kimi qəbul edildi. Sonradan bakalavr təhsili qanunla 4 ilədək azaldıldı və Sovet dövründən bakalavr dərəcələri olanlar müxtəlif kolleclərdə də rəhbər mövqeləri tutmağa davam etdilər. Əlbəttə, bu gün onların arasında kifayət qədər bilikli, təcrübəli və təhsilimiz üçün örnək olacaq kadrlar da az deyildir. Azərbaycan hökuməti bu sahədə ardıcıl iş aparır, kadrların hazırlanması və yenidən hazırlanması kimi məsələlər daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Aparılmış islahatların nəticəsi olaraq, Azərbaycan kolleclərində keyfiyyətin təminatı baxımından çox işlər görülür. Buna baxmayaraq, yeniliklərin dəstəklənməsi və kolleclərin yeni mühitə uyğunlaşması, Avropa Təhsil Məkanına inteqrasiya etməsi üçün olar yeni marketinq konsepsiyasına uyğun olaraq dayanıqlı inkişafa nail olmalı və innovasiyaları təhsil prosesinə daha çox tətbiq etməli və innovasiya yönü idarəetmənin yeni üsul və metodlarının nəzəri və praktik məsələləri ilə tanış olmalıdırlar.

Tədris və öyrənmə sahəsindəki digər yeni təklif kolleclərdə müasir təhsil nəzəriyyəsinin konstruktiv çərçivələri (qeyri-ənənəvi və innovativ öyrətmə və qiymətləndirmə yolları) daha da genişləndirilməli, birbaşa mühazirələrdən daha çox imtina edilməli, passiv öyrənənlərin ənənəvi paradiqmasının aradan qaldırmasına imkan verən tədris yanaşmaları ön plana çəkilməlidir. Kolleclərin, xüsusilə pedaqoji yönü kolleclərin, maddi-texniki bazası yüksəldilməli və bu sahədə yeni investisiyaların cəlb olunması təşviq edilməli və dayanıqlı inkişafa nail olun-

malıdır. Çünki, bu yeni addımlar təhsilin subbakalavriat səviyyəsini “inferior” stereotiplərindən azad edərək onu daha aktiv müəllim və təbliğatçılar müəssisəsinə çevirirdi. Odur ki, xüsusilə pedaqoji yönü kolleclərdə mühazirə və praktik iş balansını daha çox tələbə yönü iştirakçılıq elementləri zənginləşdirməyə ehtiyac vardır. Bu cür innovativ təlim metodlarının tətbiqi zamanı: (1) kolleclərin pedaqoji ixtisasları yerli icmaların tələbləri baxımından daim yenilənməli (endogen - tədbirlər); (2) kollektiv əməyin səmərəliliyinin, davamlılığının artırılmasına və onları müasirlik baxımından daha çox rəqabətə davamlı olması istiqamətinə yönəldilməsi gərəkdir (ekzogen – prinsiplər).

Kollec həyatında müvafiq sorğu və tədqiqatların aparılması, sorğuların nəticələrinin ümumiləşdirilməsi, meyllərin və çatışmazlıqların müəyyən edilməsi kolleclərdə innovativ təcrübənin rolunun artırılmasına dair konsepsiyaların işlənilib hazırlanması, digər qabaqcıl ölkələrin qabaqcıl bu sahədə müsbət iş təcrübəsinin öyrənilməsi, sərf-nəzər olunması və lazım gələnlərin yerlərdə tətbiq olunması vacib addımlar hesab olunur. Bununla yanaşı, həmin qurumlarda yenilikçi mühitin yaxşılaşdırılması üçün bu üsul lazımı vasitələrin və alətlərin, elmi-metodik işləmələrin və innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsində böyük dəstəyə çevrilə bilər. Yenilikçi təcrübələrin idarə edilməsi yalnız bir şəkildə təfsir edilmir, onun rolu daha böyükdür. Belə ki, təhsil yeniliklərinin dəyərini və prinsiplərini qiymətləndirən xeyli sayda müasir metodikalar mövcuddur ki, onlar müasir şəraitə əks və ziddiyyətli prosesləri üzə çıxarmağa, bazar iqtisadiyyatı və texnokratik cəmiyyətdə kolleclərin formalaşan rolunu daha da yaxından əlaqələndirməyə qadirdir. Bu sahədə elm adamlarının yeni səyləri və təcrübə-nəzəri yanaşmaları, bu təşkilatlarda yeniliklərin və yaradıcılığın demokratikləşdirilməsi diqqət mərkəzində olmalıdır. Hər hansı bir təhsil innovasiyası audio-vizual və məlumatlı mədəniyyət baxımından *mismanagen* (“mismanagement”- “yanlış idarəçilik”) olarsa, bu təhsil müəssisələrində şifahi ünsiyyətlərin sayı çoxlu məhdudiyətlərlə üzləşə bilər, bu kimi halların mövcudluğu isə yenilikçiliyin nüansları kimi - “fəlakətin miqyası” və ya “əhəlinin psixoloji fikir ayrılığı” və ya “kollec icmasına zidd” şəkildə dəyərləndirilə bilər.

Problemin aktuallığı. Təhsilin subbakalvr mərhələsində, xüsusilə pedaqoji yönlü kolleclərdə innovasiyalar, onların tətbiqi, funksiyaları və qarşıya çıxan problemlərin həll edilməsi təhsilin təşkili və keyfiyyətə nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsinə necə təsir etməsinin araşdırılmasına ciddi ehtiyac vardır.

Problemin yeniliyi. Pedaqoji yönlü kolleclərdə innovativ ideyaların tətbiqi və onun idarəçilik mexanizminə təsiri yolları araşdırılır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə verilmiş yanaşma kollec tipli müəssisələrin (xüsusilə pedaqoji yönlü) idarə olunması işində təhsil siyasəti ilə məşğul olanlar və idarəedici kollec rəhbərliyinin fəaliyyətinə istiqamət olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. E.Ə. Şahgəldiyev: Fəlsəfi və psixoloji problemlər: Yaradıcılıq və qabiliyyətlər, “Xəzər-Xəbər” Nr. 368, Dekabr 12, 2017.
2. Everett M Rogers “Diffusion of innovations” New York : Free Press, 2003. 5th ed.- P.xxi, 551;
3. Ismail Sahin (Iowa State University-USA) : Detailed Review of Rogers’ Diffusion Innovations Theory and Educational Technology -Related Studies Based on Rogers’ Theory. The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET April 2006 ISSN: 1303-6521 volume 5 Issue 2 Article 3
4. p. 14. -pp.14-23 (Bax: <http://www.tojet.net/articles/v5i2/523.pdf>)
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası . 4.3. Elmi potensialın və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi, səh.18 (Bax: https://president.az/files/future_az.pdf)

E-mail: sevda.app@gmail.com

Rəyçi: ped.ü.fəls.dok., dos. İ.A. Cavadov

Redaksiyaya daxil olub: 04.10.2018